

ЖУРНАЛ БАНК

ЖУРНАЛ ПРО ТЕ, ДЕ ВЗЯТИ КОШТИ

№13 (013)
ТРАВЕНЬ
2005

Кредитна
кооперація
в Україні

В кредит –
авто, житло, товар

FOREX
(урок №3)

Венчурне
інвестування

КОМУ БУТИ ПЕРШИМ?

Сайтом володіє той, хто його створив. Створіть свій сайт разом з «Журналом БАНК»!

КООПЕРАТИВНІ БАНКИ

ВІДРОДЖЕННЯ ІДЕЇ КРЕДИТНОЇ КООПЕРАЦІЇ В УКРАЇНІ

Кредитні спілки, які сьогодні активно розвиваються в Україні, є формою фінансової взаємодопомоги громадян, що виникла ще в середині XIX століття в Німеччині як відповідь простих людей на небажання банків здійснювати кредитування людей з невеликими доходами, особливо тих, що проживали в сільській місцевості. В цих умовах люди винайшли досить просту і ефективну схему вирішення своїх фінансових проблем. Вони вирішили об'єднатись і створити власні фінансові організації, які б надавали їм необхідні фінансові послуги і в яких вони мали б можливість впливати на умови надання цих

послуг. Ці організації отримали назву "кредитні кооперативи" і стали прообразом сучасних кредитних спілок. Члени кредитних кооперативів були одночасно їх власниками і користувачами послуг. Тут діяв принцип "відкритих дверей", згідно з яким будь-яка особа, яка потребувала фінансових послуг, могла приєднатися до засновників і стати членом цієї організації, сплативши невеликий вступний та членський внесок. Ці кошти спрямовувались на поповнення позикового фонду, з якого члени кредитного кооперативу могли отримувати кредити.

Початковий позиковий капітал цих організацій, як правило, був

досить незначний, однак із вступом нових членів він поступово збільшувався, а із отриманням можливості залучення депозитних вкладів - фінансові ресурси кредитних кооперативів починали зростати швидкими темпами. Прогнози, які сплачували члени товариства за користування кредитом, використовувалися на забезпечення операційної діяльності (оренду приміщення, зарплату працівників тощо), нарахування відсотків на вклади, а також на поповнення резервів, які слугували гарантією для залучених депозитів. Управління в кредитних кооперативах будувалося на демократичних засадах. Усі важливі питання вирішувалися на

загальних зборах, на яких кожен член кооперативного товариства мав один голос, незалежно від часу вступу і розміру вкладу. Загальні збори обирали раду та ревізійну комісію, які забезпечували ефективну роботу кооперативу в період між загальними зборами.

Ця проста і демократична ідея організації фінансової взаємодопомоги населення досить швидко поширилась з Німеччини в інші країни, набуваючи в кожній з них певних специфічних рис. Кредитні кооперативи в різних країнах отримали різні назви - "кредитна спілка", "сільський банк", "народна каса", "кредитне товариство", "народний банк", "ощадно-позичкове товариство", "товариство взаємного кредиту", "кооперативний банк" тощо. Однак, незалежно від назви, всі ці організації мають коопера-

тивну природу і діють в інтересах тисяч простих людей, які є їх повноправними власниками і клієнтами. І ця особливість суттєво відрізняє кооперативні фінансові установи від комерційних банків, які здійснюють діяльність лише в інтересах обмеженої групи акціонерів-власників, заробляючи для них кошти на обслуговуванні клієнтів.

Відродження кредитної кооперації в Україні розпочалося з ініціативи та за активної підтримки української діаспори США та Канади. Після проголошення Україною незалежності українці з діаспори відвідали у 1992 році Україну з метою вивчення готовності українців до відродження кооперативних форм фінансової взаємодопомоги населення. Вони зустрілися з урядовцями, представниками профспілок та громадських організацій

в різних регіонах. Зробивши за результатами цих зустрічей досить оптимістичні висновки, представники діаспори після повернення з України звернулись до урядів США та Канади з клопотанням про відкриття Програм технічної допомоги відродженню руху кредитних спілок в Україні. У цей час в Україні був розроблений та в лютому 1993 року винесений на розгляд Верховної Ради проект закону "Про кредитні спілки". Однак Верховна рада не підтримала його, проголосувавши проти прийняття цього закону. Виступи окремих народних депутатів та результати голосування свідчили про те, що більшість з народних обранців не зрозуміли соціально-економічної природи кредитних спілок та важливості їх розвитку для підвищення рівня життя народу України.

У травні 1993 року українцям Канади вдалося переконати свій уряд в необхідності надання допомоги Україні і кошти на "Програму технічної допомоги розвитку кредитних спілок в Україні" були виділені. У вересні 1993 року під впливом української діаспори уряд США схвалив аналогічну Програму. Діяльність канадського Проєкту була спрямована на роботу по підтримці створення кредитних спілок, а американського - на розвиток Національної асоціації кредитних спілок України.

Зважаючи на те, що українська діаспора зробила все можливе, щоб реально допомогти відродженню в Україні ідеї фінансової взаємодопомоги населення, а з боку Верховної Ради не було достатнього розуміння важливості цього процесу, Президент України Л. Кравчук 20 вересня 1993 року видав Указ №377/93, яким було затверджено "Тимчасове положення про кредитні спілки в Україні". Цим документом встановлювалося, що відносини щодо створення та діяльності кредитних спілок в Україні регулюються законом "Про об'єднання громадян" з урахуванням особливостей, встановлених Положенням. Згідно з указом президента, кредитна спілка була визначена як громадська організація, головною метою якої є фінансовий та соціальний захист її членів шляхом залучення їхніх особистих заощаджень для взаємного кредитування. Маючи справжню неприбуткову кооперативну природу, кредитні спілки "не вписувались" у систему існуючого в той час кооперативного законодавства, але повністю відповідали положенням закону "Про об'єднання громадян".

У зв'язку з цим кредитна спілка, за положенням, отримала статус громадської організації, а не кооперативу, як це прийнято в усьому світі. Для полегшення процесу створення кредитних спілок був розроблений та 7 лютого 1994 року погоджений з Національним банком України Типовий статут кредитної спілки.

Згідно з цими нормативно-правовими документами, кредитні спілки отримували право здійснювати такі операції:

- надавати позики членам спілки, в тому числі під заставу майна або майнових прав, та здійснювати пов'язані з цим фінансово-кредитні операції;
- приймати внески (вклади) від членів спілки;
- розподіляти доходи на вклади членів спілки пропорційно до внесених ними коштів;
- створювати фонди спілки, в тому числі позиковий і резервний;
- виступати поручителем виконання членами спілки зобов'язань перед третіми особами;
- надавати позики іншим кредитним спілкам, асоціаціям кредитних спілок за наявності вільних коштів, використовувати кошти на потреби розвитку руху кредитних спілок, з благодійною метою.

Процес відродження кредитної кооперації в Україні у формі кредитних спілок став набувати реальних рис. З лютого 1994 року почалося досить швидке створення кредитних спілок у більшості областей. У червні 1994 року кредитні спілки із 17 областей України заснували Національну асоціацію кредитних спілок України (НАКСУ).

Серед проблем, які стали на шляху перших кредитних спілок,

були: відсутність повноцінного законодавства про кредитні спілки, неоднозначність юридичного статусу кредитної спілки (громадська організація чи фінансова установа), складність процесу державної реєстрації, відсутність необхідної для діяльності нормативної бази, повна відсутність системи державного регулювання та контролю.

Актуальність цих проблем була очевидною, і без їх вирішення кредитні спілки, з одного боку, не могли повноцінно розвиватися, а з іншого - могла скластися загрозлива ситуація із поширенням псевдоспілок, які своєю діяльністю могли дискредитувати молодий кредитно-кооперативний рух фінансової взаємодопомоги населення.

Невдовзі кредитні спілки законом України "Про оподаткування прибутку підприємств" були віднесені до неприбуткових організацій. Слід відзначити, що п.7.11.4 цього закону, згідно якого "від оподаткування звільняються доходи... отримані у вигляді... коштів, які надходять до кредитних спілок у вигляді внесків..." не встановлював якісь ціліги кредитним спілкам, а просто фіксував цілком логічний факт, що внески членів спілки не є її доходом. Звільнення від оподаткування "пасивних доходів, отриманих з джерел, визначених законодавством про кредитні спілки" було також цілком справедливим, бо єдиним видом таких доходів є відсотки, які отримує кредитна спілка із членів-позичальників. А якщо ці відсотки отримуються від членів спілки, які є одночасно власниками і користувачами послуг, - ця норма закону є логічною. Крім цього, для кредитних спілок, як для неприбуткових організацій, була встановле-

на спрощена система звітності при повній відсутності системи державного нагляду чи хоча б моніторингу.

В зв'язку з цим, кредитна спілка як особлива організаційно-правова форма фінансово-кредитної діяльності почала привертати до себе увагу багатьох людей. Сприятливий податковий режим та відсутність державного нагляду були дуже привабливими як для людей з активною громадською позицією, готових вкласти частину свого часу у розбудову в своїй громаді організацій фінансової взаємодопомоги, так і для окремих ділків, що прагнули використати цю ідею для "заробляння" грошей через створені та контрольовані ними установи, що не мали нічого спільного з ідеєю взаємодопомоги, крім назви "кредитна спілка". Відсутність повноцінного законодавства і недосконалість регуляторної бази діяльності кредитних спілок була вигідною останнім, а для перших - створювала суттєві проблеми.

Недоліки законодавчого регулювання діяльності кредитних спілок викликали необхідність якнайшвидшого їх вирішення шляхом прийняття повноцінного закону "Про кредитні спілки". Перша спроба поліпшення правового регулювання діяльності кредитних спілок була здійснена Указом Президента від 22.06.99 р. №701/99 "Про кредитні спілки", яким відповідний закон вносився на розгляд Верховної Ради згідно з пунктом 4 розділу XV "Перехідні положення" Конституції України. Однак Постановою Верховної Ради України від 09.09.99 р. №1023-XIV і цей законопроект був відхилений. І лише 20 грудня 2001 року

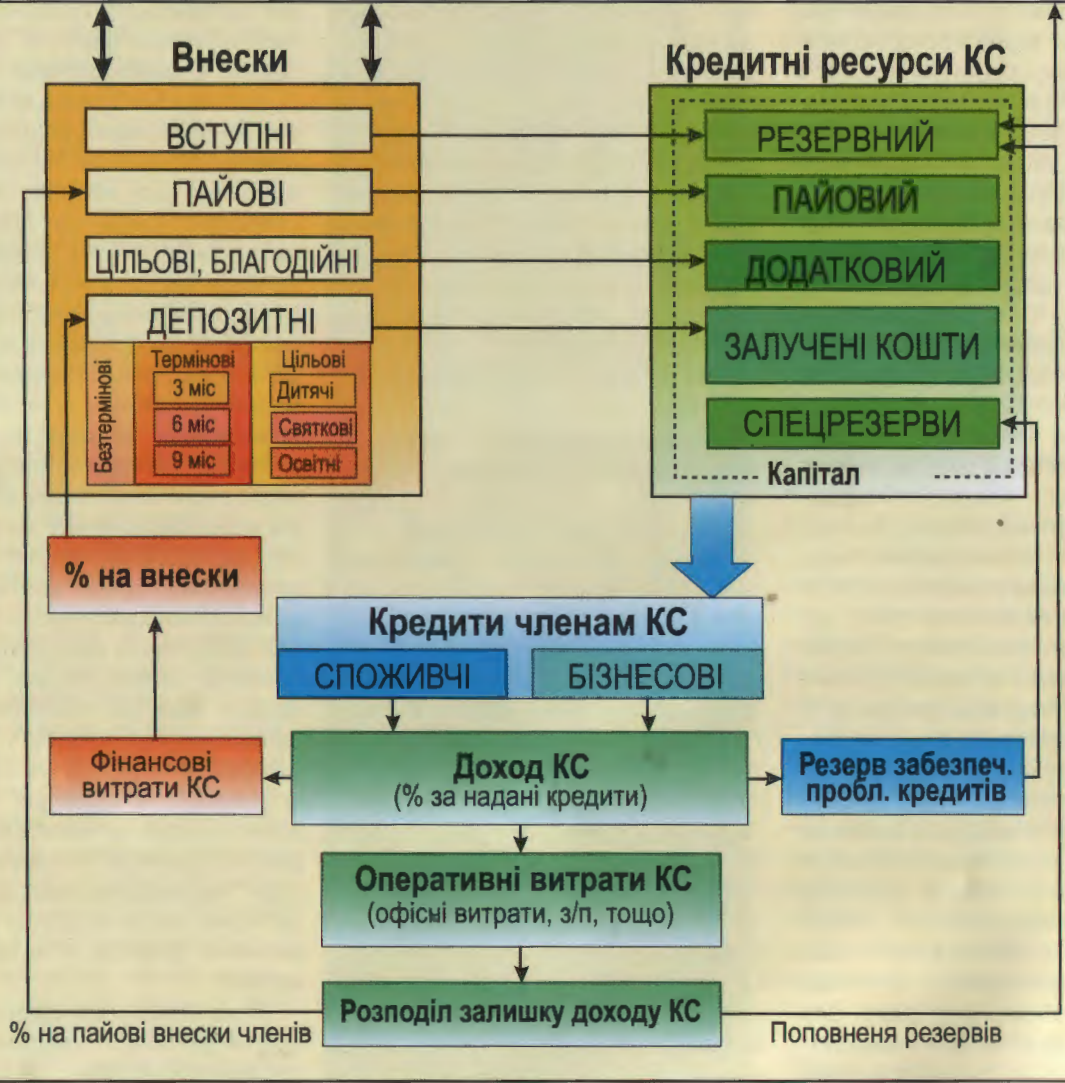
Закон України "Про кредитні спілки" (№2908-III) був ухвалений.

Цей закон не тільки створив правову базу для подальшого розвитку та регулювання діяльності кредитних спілок, але і вніс ряд принципово важливих уточнень стосовно природи та статусу цих організацій. До прийняття Закону "Про кредитні спілки" ці установи мали юридичний статус громадської організації, головною метою якої є "фінансовий та соціальний захист її членів шляхом залучення їх особистих заощаджень для взаємного кредитування". У податковому законодавстві спілки були віднесені до неприбуткових організацій. Такий не досить чітко визначений статус призводив до виникнення багатьох запитань стосовно економіко-правової природи спілок та створював певні проблеми в їхній роботі. Прийнятий закон надав кредитним спілкам нового, принципово іншого юридичного статусу: "неприбуткової організації, заснованої фізичними особами на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки" і при цьому визначив, що "кредитна спілка є фінансовою установою". Таке визначення не внесло ясності щодо особливостей природи кредитної спілки, адже у чинному законодавстві поняття "кооперативні засади" не існує. На жаль, закон чітко не відніс кредитну спілку до кооперативних організацій, як це є в усьому світі.

Фінансово-господарський механізм діяльності кредитної спілки зображено на схемі.

КРЕДИТНА СПІЛКА

ЧЛЕНИ КРЕДИТНОЇ СПІЛКИ
(які є одночасно її вкладниками і користувачами послуг)

Закон детальніше, ніж раніше, визначив зміст положень статуту кредитної спілки і розширив виняткові повноваження загальних зборів членів кредитної спілки. Якщо за Указом до виключної компетенції загальних зборів спілки належало внесення змін і доповнень до статуту спілки, прийняття рішення про припинення діяльності спілки, то тепер - це затвердження річних результатів діяльності кредитної спілки, звітів спостережної ради, правління та кредитного комітету і висновків ревізійної комісії (причому річний звіт про результати діяльності кредитної спілки затверджується загальними зборами лише за наявності висновку ревізійної комісії), прийняття рішення про збільшення пайового капіталу кредит-

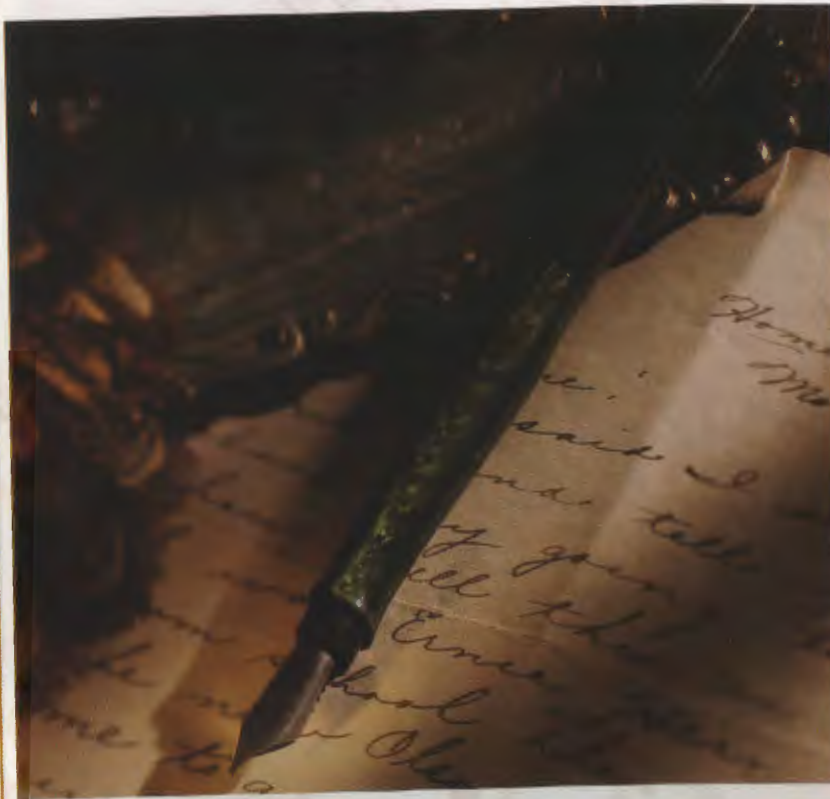
ної спілки шляхом збільшення розміру обов'язкового пайового внеску або внесення додаткових пайових внесків; прийняття рішення про порядок розподілу доходу та покриття збитків кредитної спілки та затвердження положень про спостережну раду, ревізійну комісію, кредитний комітет та правління.

Крім цього, законом детально розписано порядок скликання загальних зборів кредитної спілки. Тепер повідомлення про скликання чергових загальних зборів членів кредитної спілки має бути зроблене не пізніше, ніж за 30 календарних днів до скликання зборів із зазначенням часу та місця їх проведення та порядку денного шляхом надсилання письмового запрошення листом

кожному члену кредитної спілки за місцем його проживання або вручення такого письмового запрошення особисто члену кредитної спілки під підпис. Воно має бути опубліковано не пізніше, ніж за 30 календарних днів до скликання зборів у відповідних засобах масової інформації, в яких публікуються дані про державну реєстрацію кредитної спілки.

Закон скасував існуючу у тимчасовому Положенні норму, згідно з якою позичка у частині, що перевищує грошовий внесок члена спілки, мала надаватися під заставу майна або майнових прав. Ця норма створювала проблеми спілкам при наданні кредиту під запоруку фізичних чи юридичних осіб, яка часто є надійнішим видом забезпечення кредиту.

Крім цього, Закон скасував норму Тимчасового положення про необхідність "зажати від платника декларацію про доходи, якщо розмір вступного членського внеску, місячного внеску члена спілки на повернення позички перевищує двадцятикратний розмір мінімальної заробітної плати". Таким чином, кредитні спілки отримали право приймати внески, не вимагаючи підтвердження джерела походження коштів декларацією про доходи, що досить логічно, адже при здійсненні грошових вкладів до комерційних банків декларація не подається.

Важливою нормою Закону стало розширення кола отримувачів кредитів кредитної спілки. Тепер

отримувати кредити від імені членів кредитної спілки можуть також селянські (фермерські) господарства та приватні підприємства, які є їх власністю, але розмір кредиту, наданого одному позичальнику, не може перевищувати 20 відсотків від капіталу кредитної спілки. Раніше максимальний розмір кредиту одному позичальнику складав 10 відсотків, але не капіталу, а "позичкового фонду" кредитної спілки. При залученні ж кредитною спілкою коштів, зобов'язання перед одним її членом не можуть становити більш ніж 10 відсотків від загальних зобов'язань.

Важливою, але неоднозначною нормою закону стало поло-

ження п. 1 ст. 22, згідно з яким річна звітність кредитної спілки "повинна бути підтверджена незалежним аудитором (аудиторською фірмою), визначеним загальними зборами кредитної спілки". Проведення аудиту, як правило, є досить коштовним і непосильним для багатьох дрібних кредитних спілок.

Надзвичайно суттєвим недоліком Закону "Про кредитні спілки", який суттєво загальмував подальший розвиток системи кредитних спілок в Україні, стала норма п. 1 ст. 24, згідно з якою кредитні спілки можуть об'єднуватися в асоціації лише за умови, що членами такого об'єднання буде більше ніж третя частина кількості кредитних спілок, які діють на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці (району, області). Враховуючи те, що багато кредитних спілок було зареєстровано, але фактично не працювало, подібна норма стала дискримінаційною і фактично створила суттєву перепону на шляху добровільного бажання окремих кредитних спілок об'єднатися для взаємодопомоги, захисту спільних інтересів та координації діяльності в регіонах. Зрозуміло, що ця норма "потрапила" до закону завдяки "зусиллям" дирекції Національної асоціації кредитних спілок України (НАКСУ), яка прагнула закріпити своє монопольне право на представлення руху кредитних спілок. Однак, незважаючи на цю спробу, кредитні спілки в регіонах після проведення державної перереєстрації всіх діючих спілок почали активно створюва-

ти свої обласні асоціації. Вони вже створені в Полтавській (членами стали 10 спілок), Львівській (18), Донецькій (20), Луганській (11), Тернопільській (12), Хмельницькій (9), Чернігівській (9), Черкаській (11), Харківській (11), Івано-Франківській (7), Запорізькій (11). Подібна самоорганізація кредитних спілок відбувається й у інших областях.

Ще однією вадою закону можна вважати, необґрунтовано завищену вимогу щодо мінімальної кількості кредитних спілок (10!), для заснування об'єднаної кредитної спілки. Логіка введення цієї норми також є не досить зрозумілою, адже "об'єднана кредитна спілка - це неприбуткова організація, заснована кредитними спілками на кооперативних засадах з метою сприяння фінансовій стабільності кредитних спілок та об'єднання тимчасово вільних коштів своїх членів для їх взаємодопомоги". Невже держава може будувати перепони для того, щоб спілки створювали організації для сприяння своїй фінансовій стабільності? Скоріше за все, причини цієї норми ті самі, що й зазначені вище. Адже подібних норм немає у кооперативному законодавстві жодної країни світу, а НАКСУ планувала створити єдину на всю Україну Об'єднану кредитну спілку. У зв'язку з цим необхідно терміново внести зміни до закону, встановивши, що створення асоціацій кредитних спілок та об'єднаної кредитної спілки може бути можливим за умови участі принаймні 3-х кредитних спілок.

Незрозумілою і такою, що суперечить світовій практиці, є й норма ст. 20 закону, згідно з якою резервний та додатковий капітал кредитної спілки при її ліквідації "зараховується до державного бюджету". У більшості країн світу ці кошти передаються кооперативним об'єднанням, що діють у тій самій місцевості, і використовуються для створення нових кредитних спілок і на потреби розвитку кооперативного руху в регіоні.

Крім цього, п. 4. ст. 3 Закону, згідно з яким "кредитна спілка не може бути засновником, співзасновником або учасником суб'єкта (суб'єктів) підприємницької діяльності, крім місцевого кооперативного банку" відносить кооперативні банки до суб'єктів підприємницької діяльності, хоч ці уста-

нови мають таку саму неприбуткову кооперативну природу, як і кредитні спілки.

Однак, незважаючи на всі недоліки, закон "Про кредитні спілки" відіграв надзвичайно важливу роль у процесі врегулювання руху кредитних спілок та створення умов для формування ефективної СИСТЕМИ фінансової взаємодопомоги громадян. Закон чітко зафіксував фінансові нормативи діяльності кредитних спілок: співвідношення капіталу до зобов'язань, коефіцієнти платоспроможності, ліквідності, доходності тощо. Крім цього, згідно з законом, державна реєстрація, регулювання та нагляд за діяльністю кредитних спілок має тепер здійснюватися спеціально уповноваженим органом виконавчої

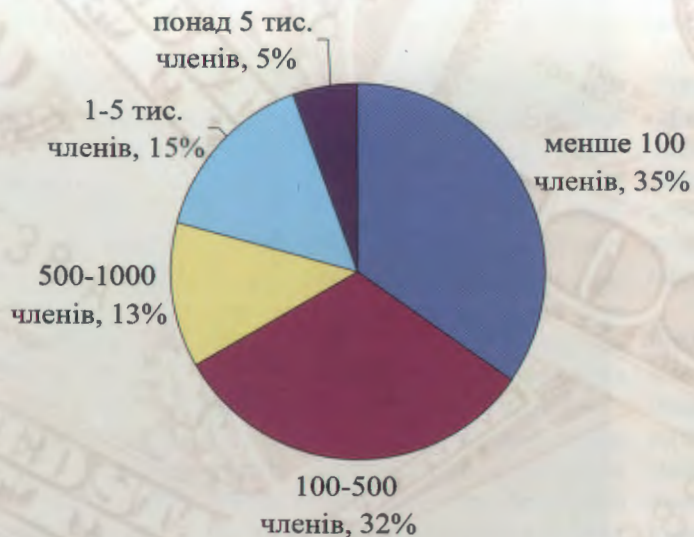

Схема 1. Структура кредитних спілок за кількістю членів

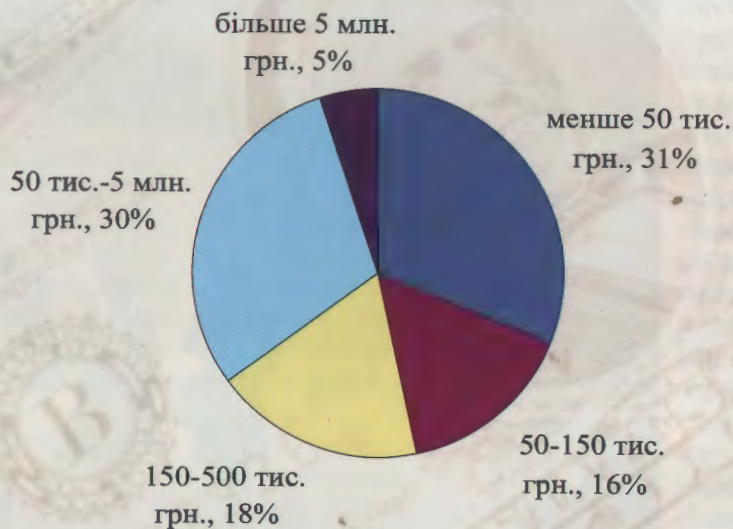

Схема 2. Структура кредитних спілок за розміром активів

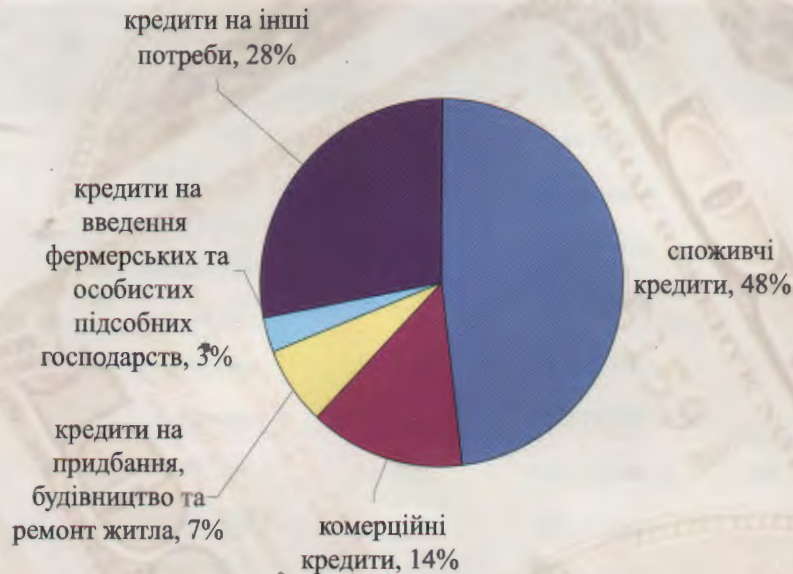

Схема 3. Структура кредитного портфелю кредитних спілок

влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг, - Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг, - створення якої було передбачено Законом України від 12.06.2001 р. №2664-III "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" (раніше державна реєстрація кредитних спілок відбувалася в порядку, передбаченому Законом України "Про об'єднання громадян" із погодженням статуту спілки обласним управлінням Національного банку, який у подальшому не мав реальних важелів для контролю за діяльністю кредитних спілок). А згідно з законом "Про кредитні спілки", всі зареєстровані кредитні спілки мали пройти перереєстрацію і регулярно подавати фінансову звітність.

Ці норми дозволили фактично провести інвентаризацію кредитних спілок та започаткувати моніторинг їх фінансового стану, адже до цього в державі ніхто не знав, скільки в Україні спілок, що реально працюють, і який вони мають фінансовий стан. За оцінками Держфінпослуг, починаючи з 1992 року, в Україні було зареєстровано понад 1300 кредитних спілок. Обов'язкову звітність за 1 квартал 2004 року подало 506 кредитних спілок. Таким чином, із всієї кількості зареєстрованих кредитних спілок реально працюючими виявилися лише 39%. Ці кредитні спілки об'єднували 493 тисячі громадян, з яких 54 були активними вкладниками, а 228 тисяч - позичальниками.

На кінець 3 кварталу 2004 року звіти до Держфінпослуг подали 619 кредитних спілок. За даними цих звітів, їх членами було 668 тисяч громадян. Дані про структуру кредитних спілок за кількістю членів, розмірами активів та цільовим призначенням кредитів наведені на схемах 1-3.

Наведені на схемах 1-3 дані переконливо демонструють, що кредитні спілки у своїй більшості є переважно невеликими фінансовими установами, діяльність яких спрямована на дрібне споживче кредитування своїх членів. При цьому слід відзначити, що спілки не є конкурентами комерційних банків, бо вони працюють в інших сегментах ринку, надаючи послуги особам, які не є "привабливими" для банків.